

Beslutning om folkekirkeens liturgiarbejde

Bilag til bispemødets punkt 3: Status på liturgi. Udsendt 10.1.2022

1. Nedsættelse af en arbejdsgruppe, der skal forberede en revision af 2. tekstrække.

En arbejdsgruppe bestående af såvel præster som fagteologer, andre fagfolk, lægfolk, herunder repræsentanter fra menighedsråd og kirkelige retninger m.fl., bedes gennemarbejde et forslag til revision af 2. tekstrække, først og fremmest med henblik på epistler og gammeltestamentelige læsninger. Arbejdsgruppen tænkes nedsat i 2023. Forslaget sendes i høring og forelægges derefter kirkeministeren med henblik på autorisation.

2. Nedsættelse af arbejdsgrupper til forberedelse af

- En fornyet højmessevejledning
- Et nyt alterbogstillæg ("Tillæg til Alterbogen II")
- En liturgisk vejledning.

Arbejdsgrupperne til fornyet højmessevejledning og en liturgisk vejledning samt til Tillæg til Alterbogen II tænkes nedsat i henholdsvis 2023 og 2024 og forankret i Liturgisk Forum, når dette træder i kraft.

Højmessevejledningen vil være en revision af den nuværende højmessevejledning. Revisionen vil ske på oplæg fra biskopperne og den endelige form vedtages af biskopperne. Arbejdsgruppen vil bestå af præster/fagteologer, repræsentanter for de kirkelige medarbejdergrupper og menighedsrådsmedlemmer/lægfolk.

Liturgisk vejledning er en nyskabelse og tænkes udarbejdet som en bredt tilgængelig vejledning i liturgens betydning og praksis samt i de forskellige opgaver og kompetencer forbundet med gudstjenestens forberedelse og gennemførelse. Arbejdsgruppen tænkes nedsat med repræsentanter for de kirkelige retninger, de kirkelige medarbejdergrupper, præster/fagteologer, menighedsrådsmedlemmer/lægfolk og liturgihistorisk fagkyndige.

Tillæg til Alterbog II er en opfølgning på Tillæg til Alterbog. Den skal indeholde højmessekollekt-rækker, vejledninger i bl.a. dåbs-, friluft- og lægmandsgudstjenester, forslag til kontinuerlig læsning samt andre mindre variationer i den liturgiske orden. Arbejdsgruppen tænkes nedsat fra 2024 og sammensat af præster/fagteologer og kirkemusikere, litteraturkyndige, menighedsrådsmedlemmer/lægfolk og repræsentanter for kirkelige retninger.

3. Liturgisk Forum

Biskopperne ønsker at etablere et liturgisk forum Liturgisk Forum skal virke for at kvalificere og understøtte det liturgiske arbejde i folkekirken. Det sker gennem opsamling, drøftelse og vidensdeling mm.

Liturgisk Forum nedsættes foreløbig for en 8-årig periode. Et kommissorium fastlægger procedurer, opdrag, processer og status for Liturgisk Forum. Kommissoriet udarbejdes i løbet af 2022 af en bredt sammensat arbejdsgruppe og forventes vedtaget på bispemødet i januar 2023.

Liturgisk Forums arbejde skal foregå med udgangspunkt i og respekt for folkekirkeens evangelisklutherske tradition i dialog med samtiden og i en stadig praktisk teologisk refleksion.

Arbejdet tænkes forankret i arbejdsgrupper, som nedsættes under hensyn til bred lægmandsrepræsentation, teologisk og anden faglighed, repræsentation af de kirkelige retninger i folkekirken samt geografisk repræsentation. Liturgisk Forum er tillige ansvarlig for udbud af relevante kursustilbud til menighedsråd og medarbejdere og kontakt til udlandet.

Kontakt til såvel universiteterne og konservatorierne som de øvrige uddannelsesinstitutioner, til Landsforeningen af Menighedsråd og folkekirkenes øvrige interessenter er en forudsætning for arbejdet.

Der oprettes to nye stillinger, som organisatorisk forankres i henholdsvis FUV og Kirkemusikskolerne. De to ansatte er tovholdere på løbende arbejdsgrupper om konkrete opgaver, f.eks. forberedelse af salmebogstillæg, vejledninger, bønner mv.

4. Gejstligt tilsyn på det liturgiske område

Biskopperne nedsætter en arbejdsgruppe, som udfærdiger et notat vedr. det gejstlige tilsyn i forhold til liturgien.

En af biskoppernes vigtige opgaver er at føre tilsyn. Hvad vil det gejstlige tilsyn i forhold til liturgien sige i dag i en folkekirke i høj grad præget af stor frihed lokalt og ved en kirkelig organisering, hvor samspillet mellem præst og menighed/sogn er i fokus?

Udfærdigelsen af et notat vedr. gejstligt tilsyn med særligt fokus på det liturgiske tilsyn vil efter vores opfattelse kunne tydeliggøre såvel krav til som forventninger hos menighedsråd og præster samt andre ansatte. Notatet vil efter vores opfattelse virke klargørende for mange præster og menighedsråd og være til gavn for samspillet mellem det lokale kirkeliv og det fælles folkekirkelige. I Kirkeordinansen 1539 bliver tilsynet formuleret med ordene om, at ”der må være sådanne, som kan holde kirkens tjenere ved deres Embede og se til, at alle ting alle vegne går ordentlig for og ret til”. Hvordan sker det i dag, og hvad er vigtigt i så henseende for den enkelte biskop i varetagelsen af sit tilsyn? Det gejstlige tilsyn er givetvis i dag mere dialogpræget, og det består i højere grad af samtale og i at spørge ind til praksis end i egentlig irettesættelse (jf. betænkning 1527). Det sidste finder dog også sted.

Notatet om det gejstlige tilsyn skal redegøre for, hvad liturgisk tilsyn er og består i. Hvordan forholder tilsyn og ledelse sig til hinanden? Gælder det liturgiske tilsyn kun højmesse eller også de andre gudstjenester? Hvilke forventninger har præst og menighedsråd til tilsynet? Hvordan håndterer biskopperne dette tilsyn i praksis, og kan der ske en tydeliggørelse af arbejdsgange og ansøgningsprocedurer? Hvordan forholder den enkelte biskops tilsyn sig til de øvrige biskopper? Kan der være spørgsmål på det liturgiske område om f.eks. dåb uden for kirkerummet etc., som nødvendiggør en fælles biskoppelig drøftelse? Hvori består provstens tilsyn? I arbejdet med notatet vil der med sikkerhed vise sig endnu flere spørgsmål, som det er gavnligt at få udforsket. Arbejdsgruppe nedsættes snarest, og notatet fremlægges på bispemødet i januar 2023. En arbejdsgruppe med bred repræsentation nedsættes af biskopperne.

5. Anmodning til Kirkeministeriet om nedsættelse af henholdsvis en dåbskommission og en nadverkommission.

Kommissionerne tænkes nedsat i forlængelse af hinanden.

Nedsættelse af dåbskommission

- Indledning

Dåbens folkelige og teologisk/kirkelige betydning

De to sakramenter dåb og nadver er grundlæggende for folkekirken som evangelisk-luthersk kirke og kirken i det hele taget. Guds personlige og handlende nærvær materialiserer sig i sakramenterne i en tegnhandling, der skaber en afgørende ny og anderledes situation for den enkelte.

Sakramenterne er frelseshandlinger, der i enheden af ord og tegn skænker og nærer løftet om fællesskab med den treenige Gud, syndernes forladelse og evigt liv.

Dåbens sakramente er givet os som indgangen til et frelsende fællesskab med Gud. Dåben sker én gang i et menneskes liv og sætter en afgørende ny situation for og i det menneskes liv, der bliver døbt. Man får med dåben givet et livsgrundlag og del i et fællesskab der rækker ud over det, man er født ind i.

Dåben har stor betydning for mange mennesker; I 2020 var 74 procent af den samlede befolkning medlem af folkekirken. 85 procent af befolkningen med dansk herkomst var medlem. Dåben har dermed traditionsbærende, kulturelle, sociale og religiøse dimensioner og har derfor såvel teologisk-kirkelig som samfundsmæssig interesse.

Hvorfor drøfte dåb nu?

Evangeliet skal tales ind i tiden og 'til tiden'. Det gælder også dåbsritualet, så dåben og dåbens sakramente i dag som i går kan være den grund for det enkelte menneske, som den har været fra den tidligste kristendom.

Den fremmedhed, der hører et ritual til, kan anderledes sagt risikere at blive så fremmed, at det bliver fremmedgørende og lukkende, hvor det skulle åbne for det fremmede og 'andet', Gud og hans indgribende ord og handling i et menneskes liv. Det modsatte – at den nødvendige rituelle 'andethed' risikerer at blive nivelleret gennem brug af forenklede og forenklende ord og begreber – kan selv sagt også ske. Opgaven er balancen.

Desuden har man de seneste årtier gennem bl.a. forsøgsordninger og liturgiske fri-sogne set en udvikling i den kirkelige praksis ved dåb med f.eks. lørdagsgudstjeneste med dåb, drop-in dåb, brug af forskellige inddragende, sproglige og symbolske tiltag i ritualet, brug af nye dåbsbønner og salmer mv.

Tilsvarende er der i nyere tid blevet peget på det faktum, at vi gennem dåben bliver medlem af folkekirken og dermed en del af Kristi kirke, og i forlængelse heraf er det spørgsmål rejst, hvorvidt det - på den måde - fælleskirkelige perspektiv skal reflekteres yderligere i dåbsritual og -praksis i folkekirken, end det sker nu.

Der er endvidere set en stigning i antallet dåb af unge og voksne samt af konvertitter.

Som naturlig følge af ovenstående inddrog man dåb i den liturgiske drøftelse, der har fundet sted i folkekirken 2017-2021. Denne brede drøftelse har sat fokus, dels på dåbens betydning teologisk og som sakramente, dels på dåbshandlingens og ritualets forhold til befolkning, kultur og samfund, herunder synet på sprog og erfaring, forståelighed og fremmedhed/andethed.

- Forslaget - nedsættelse af en dåbskommission

Eventuelle ændringer af dåbsritualet skal autoriseres ved kgl. resolution Biskopperne anmoder Kirkeministeriet om at nedsætte en dåbskommission, som skal:

A/overveje eventuelle ændringer af dåbsritualet.

Det være sig: - ændringer af sproglig karakter, - supplerende (evt. alternative) tekstlæsninger f.eks. til dåb af unge og voksne, - supplerende (evt. alternative) bønner f.eks. til dåb af unge og voksne, - mulighed for forkortet tilspørgsel, - bortfald eller ny formulering af spørgsmålet om hjemmedåb, - mulighed for fuld neddykning, - evt. et eget/særskilt ritual for dåb af unge og voksne.

B/ overveje og drøfte dåbens teologi.

Dels dåbens betydning teologisk og som sakramente set i lyset af dåbshandlingens og ritualets forhold til tradition og bekendelse såvel som samtid, kultur og samfund, herunder sprog og erfaring, forståelighed og fremmedhed/andethed, dels vægtning af de tre trosartikler i dåbshandling og ritual, bl.a. set i lyset af det fælleskirkelige.

C/ udarbejde vejledninger for nedenstående emner:

- Dåbsgudstjenester uden for højmessens
- Eventuel brug af supplerende inddragende symboler og tiltag (f.eks. dåbslys, dåbstræ, forældrebøn) og disses teologiske og folkelige implikationer
- Faddertiltale.

Eventuelle ændringer af dåbsritualet vil i givet fald skulle udmønte sig i et forslag til autoriseret ritual, herunder evt. et eget/særskilt ritual for dåb af unge og voksne.

Vejledninger skal ikke autoriseres, men vedtages af biskopperne og udgives, det være sig særskilt og/eller som del af et kommende nyt tillæg til alterbogen.

Forudsætning for kommissionsarbejdet:

- Dåben er et sakramente og en frelseshandling.
- Fastholdelse af, at vi er én kirke og på tværs af landet og menighederne fælles om dåbens sakramente.
- Bevidsthed om, at vi står i en tradition, evangelisk-luthersk, grundtvigsk, - som folkekirke og som del af Kristi Kirke.
- Bevidsthed om samtid, kultur og samfund, herunder sprog og erfaring såvel som fremmedhed og andethed.
- Tekstlæsninger, direkte som indirekte, i dåbsritualet skal ske fra den autoriserede bibeloversættelse.
- Det samlede forløb af dåbsritualet fastlægges og autoriseres.

Kommissionen sammensættes af:

- Præster/biskopper/provster
- Fagfolk (teologer, ritualfolk, litterater)
- Lægfolk
- Repræsentant fra KM.

Der tages i sammensætning hensyn til de forskellige kirkelige retninger.

Tidshorisont:

- 2 års indledende kommissionsarbejde, derpå 1 års høring, afsluttende med 1 års opsamlende kommissionsarbejde.

Proces:

- Udarbejdelse af et detaljeret kommissorium v/biskopper og KM
- Officiel og bred folkelig høringsproces efter kommissionsarbejdets første/indledende del
- Opsamling på høring
- Aflevering af betænkning til KM med henblik på videre proces – herunder dialog med biskopperne - med henblik på eventuel autorisation ved Dronningen.

I forbindelse med kommissionsarbejdet kan i øvrigt henvises til rapport om dåb/dåben kort fortalt udarbejdet maj 2019 (*Dåb og nadver. Om sakramenterne i Den danske Folkekirke*), hvor en væsentlig del af ovenstående er behandlet og drøftet, men uden konkret stillingtagen, samt til betænkningen *Dåb og brudevielse* fra 1983.

Økonomi:

- Frikøb af præster og andre (helt/delvist) i en periode
- Honorar, løn
- Sekretariatsbistand
- Produktion af høringsmateriale
- Internater og eventuelle konferencer.

Økonomi søges tilvejebragt gennem ansøgning til Fællesfonden.

Hvorfor kommission og ikke for eksempel arbejdsgruppe

- Dåben er et sakramente med den vægt og betydning, der følger heraf, teologisk og kirkeligt. En drøftelse af dåb, dåbens teologi og sakramentale karakter i lyset af samtiden, bliver således naturligt også en drøftelse af folkekirkens bekendelsesgrundlag og rammerne for fortolkningen og forståelsen heraf.
- Selv mindre sproglige ændringer samt ritualets samlede forløb (hvad der måttes lægges til, f.eks. inddragende tiltag, og trækkes fra, f.eks. bortfald af spørgsmål om hjemmedåb og forkortet tilspørgsel i forbindelse med trosbekendelse), samt eventuelle supplerende/alternative tekster og bønner får i mange tilfælde teologisk implikation og må derfor tænkes tæt sammen med dåbens teologi.
- Dåbsritualet er et autoriseret ritual, og skal der ske ændringer, vil det betyde en autorisation og dermed en kommission.
- En kommission fremmer en bred inddragelse af offentligheden gennem høring.
- Dåbens folkelige betydning som overgangsritual – og herunder drøftelse af, hvad et eventuelt ændret/nyt dåbsritual vil betyde folkeligt både positivt og negativt.
- Det fælleskirkelige og herunder drøftelsen af vægtning af de tre trosartikler i dåbsritualet.
- Den folkekirkelige liturgikonference november 2021 vidnede om en bred enighed på tværs af kirkeligt ståsted om værdien af et kommissionsarbejde for nadver såvel som dåb versus nedsættelse af arbejdsgrupper.

Nedsættelse af nadverkommission

- Indledning

Nadverens folkelige og teologisk/kirkelige betydning

De to sakramenter dåb og nadver er grundliggende for folkekirken som evangelisk-luthersk kirke og kirken i det hele taget. Guds personlige og handlende nærvær materialiserer sig i sakramenterne i en tegnhandling, der skaber en afgørende ny og anderledes situation for den enkelte. Sakramenterne er frelseshandlinger, der i enheden af ord og tegn skænker og nærer løftet om fællesskab med den treenige Gud, syndernes forladelse og evigt liv. Nadveren er evangelisk-luthersk et fællesmåltid, hvor handlingen at spise og drikke sammen er forbundet med Kristi nærvær i brød og vin. I måltidet giver Jesus Kristus evangeliets løfte til mennesker som personligt tilsagn. Den reformatoriske forståelse af Kristi nærvær i nadveren understreger, at tro og frelse er noget, der rækkes/vederfares mennesket udefra. Det kristne fællesskab i Jesus Kristus legemliggøres i nadvermåltidet, der samtidig peger ud i verden, hvor Kristusfællesskab manifesterer sig i livet med de andre. Der er i folkekirken en bevidsthed om, at nogle kirkegængere finder tærsklen til nadveren høj og derfor en bestræbelse på at åbne nadveren liturgisk, så den i højere grad bliver tilgængelig for flere som en naturlig del af højmessens. Nadveren er helt central i folkekirken både for den enkelte og fællesskabet.

Hvorfor drøfte nadver nu?

Evangeliet skal tales ind i tiden og 'til tiden'. Det gælder også nadveren og nadverritualet, så nadverens ritualiserede måltid i dag som i går kan være den styrkelse og næring af troen på Jesus Kristus for det enkelte menneske, som det har været fra den tidligste kristendom. Den fremmedhed, der hører et ritual til, kan anderledes sagt risikere at blive så fremmed, at det bliver fremmedgørende og lukkende, hvor det skulle åbne for det fremmede og 'andet', Gud. Det modsatte – at den nødvendige rituelle 'andethed' risikerer at blive nivelleret gennem brug af forenklede og forenklende ord og begreber – kan selv sagt også ske. Opgaven er balancen. Igennem en årrække har man desuden i folkekirken arbejdet sprogligt, praktisk og teologisk med nadveren i form af bl.a. nye nadverliturgier, nye nadverbønner/-salmer samt nye nadverpraksisser (gående nadver, udendørsnadver m.m.), der sigter mod at invitere alle, børn, konfirmander, dåbsforældre og -følgere, med til alters. Se nærmere nedenfor.

I den liturgiske drøftelse er der yderligere blevet peget på, at de eksisterende ritualer ikke i tilstrækkelig grad udfolder dels nadverens dimensioner af taksigelse, fejring, fællesskab og nedbedelse af Helligånden, dels underbetoner nadverens fælleskirkelige rødder i ur- og oldkirke, der binder os sammen med andre konfessioner.

Som naturlig følge af ovenstående inddrog man nadver i den liturgiske drøftelse, der har fundet sted i folkekirken 2017-2021.

Denne brede drøftelse har sat fokus dels på nadverens betydning teologisk og som sakramente, dels på nadvermåltidets og ritualets forhold til befolkning, kultur og samfund, herunder synet på sprog og erfaring, forståelighed og fremmedhed/andethed.

• Forslaget - nedsættelse af en nadverkommission

Eventuelle ændringer af nadverritualet skal autoriseres ved kgl. resolution. Biskopperne anmoder Kirkeministeriet om at nedsætte en nadverkommission, som skal:

A/ overveje eventuelle ændringer af nadverritualerne.

Det være sig: - ændringer af sproglig karakter, - supplerende (evt. alternative) bønner i nadverens indledning og/eller slutningskollekt og bortsendelsesord, - mulighed for udeladelse af Fadervor, - genoptagelse af materiale fra Tillægget 1963.

B/ overveje og drøfte nadverens teologi.

Dels nadverens betydning teologisk og som sakramente set i lyset af nadvermåltidet og ritualets forhold til tradition og bekendelse såvel som samtid, kultur og samfund, herunder sprog og erfaring, forståelighed og fremmedhed/andethed, - dels vægtning af de tre trosartikler i nadverfejring og -ritual set i lyset af det fælleskirkelige, samt også forholdet mellem analog/digital nadver.

C/ udarbejde vejledninger for nedenstående emner:

- Nadver i forbindelse med gudstjeneste uden for kirkens rum
- Gående eller stående nadver samt evt. andre nye nadverpraksisser, - herunder f.eks. den praksis, at man som kirkegænger under Covid 19 selv tager brødet og vinen, - og de eventuelle teologiske og folkelige implikationer heraf.

Eventuelle ændringer af nadverritualet vil i givet fald skulle udmønte sig i et forslag til autoriseret ritual.

Vejledninger skal ikke autoriseres men vedtages af biskopperne og udgives, det være sig særskilt og/eller som del af et kommende nyt tillæg til alterbogen.

Forudsætning for kommissionsarbejdet:

- Nadveren er et sakramente og en frelseshandling
- Fastholdelse af, at vi er én kirke og på tværs af landet og menighederne fælles om nadverens sakramente
- Bevidsthed om, at vi står i en tradition, evangelisk-luthersk, grundtvigsk - som folkekirke og som del af Kristi Kirke
- Bevidsthed om samtid, kultur og samfund, herunder sprog og erfaring såvel som fremmedhed og andethed
- Tekstlæsninger, direkte som indirekte, i nadverritualet skal ske fra den autoriserede bibeloversættelse
- Det samlede forløb af nadverritualet/erne fastlægges og autoriseres.

Kommissionen sammensættes af:

- Præster/biskopper/provster bredt
- Fagfolk (teologer, ritualfolk, litterater)
- Lægfolk
- Repræsentant fra Kirkeministeriet.

Der tages i sammensætning hensyn til de forskellige kirkelige retninger.

Tidshorisont:

- 2 års indledende kommissionsarbejde, derpå 1 års høring afsluttende med 1 års opsamlende kommissionsarbejde.

Proces:

- Udarbejdelse af et detaljeret kommissorium v/biskopper og kirkeministerium
- Officiel og bred folkelig høringsproces efter kommissionsarbejdets første/indledende del
- Opsamling på høring

- Aflevering af betænkning til KM med henblik på videre proces – herunder dialog med biskopperne - med henblik på eventuel autorisation ved Dronningen

I forbindelse med kommissionsarbejdet kan i øvrigt henvises til rapport om nadver/Nadver Kort fortalt udarbejdet maj 2019 (Dåb og nadver. Om sakramenterne i Den danske Folkekirke), hvor en væsentlig del af ovenstående er behandlet og drøftet, men uden konkret stillingtagen.

Økonomi:

- Frikøb af præster og andre (helt/delvist) i en periode
- Honorar, løn
- Sekretariatsbistand
- Produktion af høringsmateriale
- Internater og eventuelle konferencer.

Økonomi søges tilvejebragt gennem ansøgning til Fællesfonden.

Hvorfor kommission og ikke for eksempel arbejdsgruppe

- Nadveren er et sakramente med den vægt og betydning, der følger heraf, teologisk og kirkeligt. En drøftelse af nadver, nadverens teologi og sakramentale karakter i lyset af samtiden bliver således naturligt også en drøftelse af folkekirkens bekendelsesgrundlag og rammerne for fortolkningen og forståelsen heraf
- Selv mindre sproglige ændringer samt ritualets samlede forløb (hvad der måttes 'lægges til', f.eks. supplerende/alternative bønner el.lign. og 'trækkes fra', f.eks. udeladelse af Fadervor) har i mange tilfælde teologisk implikation og må derfor tænkes tæt sammen med nadverens teologi
- Nadverritualet er et autoriseret ritual, og skal der ske ændringer, vil det betyde en autorisation og dermed en kommission
- En kommission fremmer en bred inddragelse af offentligheden gennem høring
- Nadverens folkelige betydning og forankring – og herunder drøftelse af, hvad eventuelt ændrede/nye nadverritualer vil betyde folkeligt både positivt og negativt.
- Det fælleskirkelige og herunder drøftelsen af vægtning af de tre trosartikler i nadverritualerne.
- Den folkekirkelige liturgikonference november 2021 vidnede om en bred enighed på tværs af kirkeligt ståsted om værdien af et kommissionsarbejde for nadver såvel som dåb versus nedsættelse af arbejdsgrupper.